

Det kristna kyrkoåret

Kristendomen uppstod ursprungligen som en rörelse inom judendomen, det är därför inte speciellt uppseendeväckande att flera av de större högtiderna är gemensamma med judendomen. Så är till exempel påsken ursprungligen en judisk högtid, som firas till åminnelse av befrielsen från slaveriet i Egypten. Påsken är en så central händelse i såväl judendom som kristendom, att de båda religionerna stundtals har kallats för ”påskreligioner”; ingen annan högtid har sådant utrymme vare sig i Gamla eller Nya testamentet.

Den kristna påsken kretsar som bekant om händelserna kring Jesu död och uppståndelse, som ju utspelar sig under en judisk påsk. Den kristna nattvarden instiftas sålunda inom ramen för den judiska högtiden; det bröd som bryts och den bägare som dricks är ursprungligen en del av en judisk påskmåltid. Flera judiska symboler och tankefigurer tas på så sätt direkt eller indirekt över av de kristna. Så liknas till exempel Jesus vid flera tillfällen vid ett ”påskalamm” i Nya testamentet, en symbol som direkt är hämtad från det påskalamm som enligt Andra Moseboken offrades för att dödsängeln skulle ”gå förbi”. ”Gå förbi” är på hebreiska *pesach*, som i sin tur ligger till grund för det svenska ordet ”påsk”. Det påskalamm som räddade judarna från döden, kom på ett symboliskt plan att överföras till Jesus, som blev det påskalamm som räddade de kristna från döden.

Att påsken inte har något fixerat datum, är även det en följd av kristendomens judiska bakgrund. Eftersom judarnas högtider inte styrs av den julianska kalendern, utan av månkalendern, är det månen som avgör när påskdagen infaller. Den västkristna påsken inträffar alltsedan 300-talet den första söndagen efter den första fullmånen efter vårdagjämningen, och det kan som tidigast vara den 23 mars, och som senast den 25 april.

Även pingsten är ursprungligen en judisk högtid. Enligt judisk tradition var det nämligen 50 dagar efter uttåget ur Egypten som Mose fick ta emot Guds tio bud på Sinai (2 Mos 19:17–19). Detta faktum har även satt namn på högtiden, Pingst kommer från ett grekiskt ord som betyder just 50 (*pentakoste*). Såväl pingst (50 dagar efter påsk) som Kristi Himmelfärdsdagen (40 dagar efter påsk) styrs alltså kalendermässigt av när påsken infaller. Det året vi har en tidig påsk – säg 23 mars – så infaller Kristi Himmelfärds därför redan tidigt i maj, medan en sen påsk gör att pingst infaller långt in i juni månad.

Den kristna pingsten brukar ibland kallas för ”kyrkans födelsedag”, och firas till minne av att den helige ande då utgöts över lärjungarna. Kopplingarna mellan den judiska och kristna pingsten är även här mycket tydlig. Enligt en antik judisk tradition så talades Guds ord på Sinai så att alla folk kunde förstå dem. På samma sätt som den judiska pingsten (*Shavuot*) fullbordar den judiska påsken, så fullbordar den kristna pingsten den kristna påsken (Larsson 2006). Jesus hade ju lovat att den Helige Ande skulle komma och pingsten är den högtid då detta sker.

Efter hand uppstod i kristna länder en tradition där inte bara Jesu död och uppståndelse under påsken stod i centrum. Hade inte Jesus fastat 40 dagar och nätter i öknen enligt evangelierna (Lukas 2:1)? På så vis uppstod den kristna fastan, som startar 40 dagar innan påsken. Fettisdagen infaller alltid dagen innan fastan, som alltid startar en onsdag. Anledningen till att man äter semla denna dag är alltså att man ska ”äta upp sig” inför fasteperioden. På samma sätt infaller alltid karnevaler på söndagen innan fastan. Karneval (latin *Carne Vale*) betyder ”farväl till köttet” och är en fest på tre dagar. Så ser du på tv att karnevalen i Rio har startat, ja, då vet du att det är dags att äta semla på tisdag, samt att

askonsdagen – fastans inledande dag – randas. Efter hand uppstod dessutom en efterfirningsperiod efter påsk, som fullbordades med pingsten.

På detta sätt kom det kristna kyrkoåret att formas och utvecklas under de första århundradena av kyrkans historia, där den första uppenbara höjdpunkten var just påsk och, lite senare, även pingst. Högtiderna kom dock att kompletteras, ändras och utökas långt in på högmedeltiden. Begreppet ”kyrkoår” är för övrigt ett sent begrepp, som inte kan spåras tidigare än till slutet av 1500-talet (Sjögren 1987 s. 99).

Om påsken var den första tydliga kristna högtiden, kom efter hand en annan högtid att bli alltmer viktig: firandet av Jesu födelse. De första kristna hade inget större intresse för frågan om när Jesus föddes. Men när olika grupper som ansågs kätterska började dyka upp, där vissa ifrågasatte Jesu mänsklighet, andra hans gudomlighet, kom frågan att bli central. Att göra en högtid av Jesu födelse gjorde det möjligt att betona såväl Jesu mänsklighet som hans gudomlighet. Dessutom fanns en stor romersk fest som inföll den 25 december, den så kallade *Sol invictus* (”Den obesegrade solens dag”). Detta ledde till att västkyrkan på 300-talet passade på att slå två flugor i en smäll, och beslöt att Jesu födelsedatum skulle sättas till just den 25 december. Dock kolliderade denna västliga datering av Jesu födelse med en äldre, inom ortodoxa kyrkan fastrotad tradition att fira Jesu födelse den sjätte januari (Sjögren 1987 s. 93–96; Martling 2006: 77).¹ Denna konflikt kom aldrig att lösas, vilket är förklaringen till att kyrkoåret än i dag firar Jesu födelse vid två tillfällen: dels på juldagen, dels på trettondagen.

Kyrkoåret har således två tyngdpunkter: påsk (som föregås av fastan och som avslutas med pingst) och jul (som föregås av adventstiden och avslutas med trettondagen). Belägen mellan dessa två tyngdpunkter finns den så kallade trefaldighetstiden, som består av tiden efter pingst och före advent, det vill säga ungefär halva kyrkoåret. De söndagar som ryms här har teman som medmänniskan, samhällsansvar, den yttersta tiden samt döden och livet. Trefaldighetstiden avslutas med Domssöndagen, som föregås av Alla helgons dag. Denna dag har under senare delen av 1900-talet blivit en dag när man i Sverige tänder ljus vid anhörigas gravar. Alla helgons dag är ett typexempel på hur högtider hela tiden förvandlas och byter skepnad. När seden att tända ljus på Alla helgons dag började bli utbredd på 1960-talet reagerade flera svenskkyrkliga präster på att det var en ”katolisering”. När jag går på kyrkogården i Rud, Karlstad, 2015, noterar jag att ljus även är tända på de muslimska gravarna. Muslimer praktiserar således en katolsk ritual i ett luterskt land. Så kan religion se ut i praktiken.

I dag märks även söndagens och kyrkoårets tema genom färgvalet på textilierna i kyrkorummet: på altaret, predikstolen och prästens kläder. Grönt, som symboliserar växt och mognad, är den vanligaste färgen och står för trefaldighetstiden, det vill säga tiden efter pingst och före advent. Lila står för förberedelse och eftertanke, och är färgen under fastan (de 40 dagarna innan påsk) samt i adventstiden (de fyra söndagarna innan jul). Vit är glädjens färg, och är därför färgen på högtidsdagar som första advent (då kyrkoåret börjar), juldagen, påskdagen samt tiden efter påsk. Vit är också den färg vi känner igen från glädjehögtider som dop och vigsel. Svart, dödens färg, är färgen på långfredagen, men även en färg vi känner igen från begravningar. Röd är andens, kärlekens men också blodets färg, och används bland annat

¹ Martling och Sjögren är båda relevanta för den som vill läsa mer om kyrkoåret och dess högtider (Sjögren 1987 s. 85–102; Martling 2006 s. 63–81).

på Pingstdagen men också alltmer i samband med konfirmationer (färgen kan också vara vit på konfirmationer, det beror på prästens val).²

Litteratur:

Larsson, Göran, 2006. *Tid för Gud: Judiska och kristna perspektiv på de judiska högtiderna*. Lund: Arcus.

Martling, Carl Henrik, 2006. *Liturgik: En introduktion*. Stockholm: Verbum.

Sjögren, Per-Olof, 1987. *Kyrkans lovsång*. Stockholm: Verbum.

² För mer om liturgiska färger och mässkläder, se Sjögren 1987 s. 154–161.